

Türkiye ve Seçilmiş Bazı Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Sebze ve Meyve Ürün Grubunda Uluslararası Rekabet Gücü Analizi

Competitiveness Analysis of Selected Members of Commonwealth of Independent States and Turkey in Vegetables and Fruit Sector

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Öztürk (Gazi University, Turkey)
Ph.D. Candidate Sıtkıcan Saraçoğlu (Gazi University, Turkey)
Ph.D. Candidate Işın Kortan (Hacettepe University, Turkey)

Abstract

Our paper aims to quantify levels of competitiveness of the selected Commonwealth of Independent States countries (Belarus, Moldova, Russia and Ukraine) and Turkey in vegetables and fruit sector and sub-sectors during the 1995-2012 period with respect to world market. Because only these CIS countries have prolonged annual data for vegetables and fruit sector in this period, these countries are selected for our paper. Our paper uses export and import data obtained from UNCTAD database and the data set covers the period of 1995 to 2012. To investigate competitiveness of these five countries five indexes are calculated: The Relative Comparative Advantage Index (RCA), The Relative Export Advantage Index (RXA), The Relative Import Penetration Index (RMP), The Relative Trade Advantage Index (RTA) and The Revealed Competitiveness (RC). Our findings indicate that Moldova and Turkey have high comparative advantage in vegetables and fruit sector than Belarus, Russia and Ukraine with respect to the world market. The comparative advantage level of Turkey has decreasing trend during the 1995-2012 period. The import penetration of Moldova has been higher level than Turkey which can be said as her rival.

1 Giriş

1980 sonrası dönemde uluslararası düzeydeki mal ticareti, mal üretimine oranla çok daha hızlı bir biçimde artmış; liberal iktisat politikaları, uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesine yönelik çalışmalar, bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve küreselleşme eğilimi ülkelerin firma ve sektörlerinin küresel piyasada yer almak veya var olan piyasa paylarını artırmak amacıyla rakipleriyle ürün fiyatı ve kalitesi bakımından daha yoğun bir rekabet ortamına yol açmıştır (Kibritçioğlu, 1996). Öte yandan, 1970 sonrası dönem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği için bir dönüm noktası olmuş, yeni koşullara uyum gösterilememesi, teknoloji ve kaliteden yoksun ürünler, arz ve talep arasındaki dengesizlik ve tarım sektöründe uygulanan hatalı politikalar sonrasında merkezi otorite zayıflamıştır. SSCB'nin dağılması, tüm dünyayı siyasal ve iktisadi anlamda etkileyen bir gelişme olmuş ve bu yeni dönemde SSCB'nin de yerini alacak, eski birliğe oranla daha esnek, ancak etkili yeni bir yapının kurulması için girişimler başlatılmıştır. 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya, Rusya ve Ukrayna, iktisadi işbirliğine dair kapsamlı bir programı içeren Bağımsız Devletler Topluluğu anlaşmasını imzalamış ve 21 Aralık 1991'de Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan ve 1993 yılının Aralık ayında Gürcistan topluluğa katılmıştır. SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkeler, bağımsız devlet olma özelliklerini kazanma ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinin getirdiği sorunlar ve gerçekleştirilen reformlarda yapılan hatalar sonucunda büyük üretim düşüşleri yaşanmış ve 1991-1995 dönemi iktisadi reformların gerçekleştirilmesinden çok iktisadi krizle mücadele yılları olmuştur. 1990'lı yılların ortasında başlayan toparlanma süreci, 1998 Rusya Krizi ve buna eşlik eden petrol fiyatlarındaki düşüş yüzünden sektöre uğramış, döviz kurunun zamanla düşmesi ve petrol fiyatlarında yaşanan artış ile birlikte ise 2000 yılından itibaren söz konusu ülkeler tekrar büyüme sürecine girmiş ve bölge ülkelerinde iktisadi istikrar büyük ölçüde sağlanmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer komşu ülkeler arasındaki gıda piyasasının genişlemesi, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olan ülkelerin üretim ve ihracat konusunda ivme kazanmasını sağlayacak ölçüde geniş topraklara sahip olması, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde tarımı önemli kılmaktadır. Bu çalışmada amaç, Türkiye ve bağımsız Devletler Topluluğuna üye seçilmiş bazı ülkelerin (Beyaz Rusya, Moldova, Rusya, Ukrayna) sebze ve meyve ürün grubunda 1995-2012 yılları arasındaki dönemde uluslararası rekabet gücündeki gelişmenin araştırılmasıdır. Analiz kapsamına alınan ülkelerin seçiminde, ele alınan dönemde tüm yıllar itibariyle verilere ulaşılabilmesi etkili olmuştur. Çalışmada öncelikle rekabet gücüne yönelik tanımlara ve uluslararası rekabet gücü ölçüm yöntemlerine yer verilecektir. Üçüncü bölümde, söz konusu ülkelerin tarım sektöründe uluslararası rekabet gücüne yönelik literatür taraması incelenecektir. Dördüncü bölümde, çalışmaya konu olan Beyaz Rusya, Moldova, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'nın SITC Rev.3'e göre 05 Kodlu Meyve Sebzeler ürün grubunda 1995-2012 dönemi dış ticaret dengesine ve çalışmada hesaplanan RCA, RXA, RTA, RMP ve RC endeks değerlerine yer verilmektedir.

2 Rekabet Gücü Kavramı ve Uluslararası Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri

2.1 Rekabet Gücü Kavramı

Rekabet gücü kavramı firma, endüstri ve uluslararası boyutta incelenebilmektedir. Porter (1990), firma düzeyinde rekabet gücünü tanımlarken, firmanın piyasa payı ve verimliliğine ön planda tutarak, faaliyetlerini birincil ve destek faaliyetler biçiminde iki kısma ayırmıştır: Üretim, dağıtım, pazarlama gibi faaliyetleri birincil faaliyetler biçiminde, bu faaliyetlerin sürekliliği için gereken altyapı hizmetleri, teknoloji gibi faaliyetleri destek faaliyetleri biçiminde ifade etmiştir. Porter'a göre, firmaların rekabet gücüne sahip olmaları, teknoloji alanındaki yenilikleri ve farklı girdileri üretim sürecinde kullanmaları yoluyla gerçekleşecektir. Kibritçioğlu'na (1996) göre, bir firmanın rekabet gücüne sahip olması, ürün fiyatı (fiyat ve maliyet rekabet gücü) ve/veya ürün kalitesi, teslimde dakiklik ve satış sonrası hizmet (kalite rekabet gücü) gibi fiyat dışı unsurlar bakımından mevcut dönemde aynı veya daha üstün konumda yer almasıdır. Endüstri boyutunda rekabet gücü, Markusen (1992), bir endüstrinin rakip endüstriler ile karşılaştırıldığında, onlarla eşit veya daha yüksek verimlilik düzeyine ulaşması ve bu düzeyin sürekliliğini sağlayabilme yeteneği veya onlarla eşit ya da daha düşük maliyette üretim yapma ve bu ürünleri satma yeteneği biçiminde tanımlanmaktadır. Landau (1992), bir ülkenin rekabet gücünü, vatandaşlarını daha yüksek ve kaliteli istihdam düzeyine erdirmek yoluyla, yüksek yaşam standartlarına ve yeterli büyüme oranının sağlanması biçiminde ifade etmektedir. Ülkedeki istihdam düzeyini belirleyen faktörler arasında, ülkede faaliyet gösteren firmaların rekabet güçleri de yer almaktadır. Uluslararası rekabet gücünü, Fagerberg (1988), ödemeler dengesinde sorunlara yol açmadan, iktisadi büyüme ve istihdam artışı gibi bir ülkenin temel iktisat politikası hedeflerini gerçekleştirme yeteneği ve teknoloji, fiyat ve kapasite açısından rekabet üstünlüğüne sahip olması biçiminde ifade etmektedir. Aiginger (1998), bir ülkenin uluslararası rekabet gücünü, ülkenin arzu ettiği mevcut ve gelecek dönemde elde edeceği faktör gelirlerinde ve vatandaşlarınca yeterli görülen iktisadi, çevresel ve sosyal bir makro ekonomik ortamda uluslararası piyasalara yeterli düzeyde ürün ve hizmet satabilme yeteneği, biçiminde ifade etmektedir.

2.2 Balassa Endeksi

Balassa, bir ülkenin belirli bir ürün veya sanayi ticareti açısından karşılaştırmalı üstünlüğünü hesaplamak amacıyla, ilgili ürün veya endüstrinin toplam dünya ihracatı içerisindeki payının, ülkenin toplam ihracatı içerisindeki payına oranını ifade eden bir endeks geliştirmiştir. Bu endeks, karşılaştırmalı üstünlüğün kaynaklarını saptamaktan daha çok ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını saptamaktadır. Balassa'nın geliştirdiği endeks aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir (Balassa, 1989):

$$RCA = \frac{X_{ij} / \sum X_i}{X_{wj} / \sum X_w}$$

Yukarıdaki denklemde "X_{ij}", i ülkesinin j ürünü açısından gerçekleştirdiği ihracatı; "X_i", i ülkesinin gerçekleştirdiği toplam ihracatı; "X_{wj}" dünya genelinde gerçekleştirilen j malı ihracatını; "X_w" ise dünya genelinde gerçekleştirilen toplam ihracatı işaret etmektedir. Endeksin değerinin birden büyük olması, analize konu olan ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olduğuna işaret ederken; endeks değerinin birden küçük olması ise ilgili malda karşılaştırmalı dezavantaj durumuna işaret etmektedir.

2.3 Vollrath Endeksleri

Vollrath' a (1991) göre, daha önce oluşturulan endeksler yalnızca ihracatı göz önünde bulundurmakta, ithalatı ise dikkate almamaktadır. Vollrath, 1991 yılındaki çalışmasında ihracat ve ithalat verileri ile net ticaret etkisini içinde barındıran bir endeksi, görelî ticaret avantajı endeksini (RTA), oluşturmuştur. Bu endeks, görelî ihracat avantajı endeksi (RXA) ile görelî ithalat nüfuz endeksi (RMP) arasındaki fark biçiminde ifade edilmektedir.

Görelî ihracat avantajı endeksi (RXA), bir ülkenin belirli bir üründe uluslararası piyasalardaki ihracat payının diğer bütün ürünlerde dünya ihracatındaki payına oranı biçiminde hesaplanmaktadır. Böylece, analize konu olan ürünler ve ülkeler dünya genelindeki toplam ihracat düzeyi hesaplanırken dışarıda tutulmakta dolayısıyla söz konusu ülke ve ürünün iki kez hesaba katılması sorunu ortadan kalkmaktadır (Frohberg ve Hartmann, 1997). Görelî ihracat avantajı endeksi aşağıdaki biçimde gösterilmektedir:

$$RXA_{ij} = \frac{\sum X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il}}{\sum_{k, k \neq i} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} X_{kl}}$$

"X" ihracatı, "i" ve "k" ürün kategorilerini, "j" ve "l" ise analize konu olan ülkeleri işaret ederken endeksin l'den daha yüksek değer alması analize konu olan ülkenin sözü edilen ürün kategorisinde rekabet avantajı elde ettiğini, l'den daha düşük değer alması ise rekabet açısından dezavantajlı bir durumun yaşandığını işaret etmektedir.

Görelî İthalat Nüfuz (RMP) endeksinin gösterildiği denklemde "M_{ij}", j ülkesinin i ürünü açısından gerçekleştirdiği ithalatı, "M_{il}", j ülkesi dışarıda tutulduğunda dünya genelinde i ürünü açısından gerçekleştirilen

ithalatı, “ M_{kj} ”, j ülkesinin i ürünü dışarıda tutulduğundan geri kalan ürünlerinin ithalatını, “ M_{ki} ” ise j ülkesi dışarıda tutulduğunda dünya genelinde i ürünü dışındaki ürünlerin toplam ithalatını işaret etmektedir (Aktan ve Vural, 2004). Endeksin 1’den daha büyük bir değer alması rekabetçi dezavantajı, 1’den küçük bir değer alması ise rekabetçi avantajı işaret etmektedir.

$$RMP_{ij} = \frac{M_{ij} / \sum_{l, l \neq j} M_{il}}{\sum_{k, k \neq i} M_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} M_{kl}}$$

Görelî ticaret avantajı endeksi (RTA), aşağıdaki biçimde ifade edilmekte ve endeksin pozitif bir değer alması rekabetçi üstünlüğü, negatif bir değer alması ise rekabetçi dezavantajı işaret etmektedir (Frohberg ve Hartmann, 1997):

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}$$

Görelî Rekabet Üstünlüğü (RC) Endeksi ise aşağıdaki biçimde ifade edilmekte ve endeks değerinin negatif olması rekabet dezavantajını; pozitif olması ise rekabet üstünlüğünü işaret etmektedir:

$$RC = \ln RXA - \ln RMP$$

3 Literatür Taraması

Ülkelerin uluslararası rekabet gücünün ölçülmesi ve karşılaştırılmasına yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, yalnızca ele alınan ülke ve ülke grubu itibariyle yapılan bazı çalışmalar ve ulaşılan sonuçlara değinilecektir.

Freinkman vd. (2004) çalışmalarında, 2000 yılı WITS ve COMTRADE verilerinden ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksinden yararlanarak Bağımsız Ülkeler Topluluğu’nu oluşturan ülkelerin topluluk içerisinde ve küresel boyutta rekabet gücünü ölçmüşlerdir. Yazarlar, “Meyve ve Sebzeler” ürün ana grubunda küresel piyasada 11.3 endeks değerine sahip olan Moldova’nın rekabet gücüne sahip olduğu, sırasıyla 0.5 ve 0.4 endeks değerleri ile Beyaz Rusya ve Ukrayna’nın rekabet gücüne sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ahrend (2006) çalışmasında, 1997-2004 dönemi UN-COMTRADE verilerinden ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksinden yararlanarak Rusya’nın rekabet gücünü ölçmüştür. Kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi, Balassa Endeksinin 100 ile çarpılmış halidir. Ahrend’in çalışmasında ulaşılan bulgulara göre, SITC Rev.3 e göre 05 kodlu “Meyve ve Sebzeler” ürün ana grubundaki endeks değeri, 1997-2004 döneminde ortalama -3.6 düzeyindedir ve Rusya’nın rekabet gücüne sahip olmadığını göstermektedir.

Cooper (2006) çalışmasında, 2000-2004 dönemi UN-COMTRADE verilerinden ve Balassa endeksinden yararlanarak Rusya’nın seçilmiş ülkeler karşısında ve küresel piyasada çeşitli sektörlerdeki rekabet gücünü ölçmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre, SITC 054 kodlu ürün grubundaki RCA değeri 2000 yılındaki 0.061 düzeyinde 2004 yılında 0.081 düzeyine ulaşmıştır. SITC 056 kodlu ürün grubundaki RCA değeri 2000 yılındaki 0.027 değerinden 2004 yılında 0.037 düzeyine ulaşmıştır. SITC 057 kodlu ürün ana grubundaki endeks değeri 2000 yılındaki 0.058 değerinden 2004 yılında 0.076 değerine ulaşmıştır. SITC 058 kodlu ürün ana grubundaki endeks değeri 2000 yılında 0.142 iken 2004 yılında 0.182 değerine ulaşmıştır. SITC 059 kodlu ürün ana grubundaki endeks değeri 2000 yılında 0.036 iken 2004 yılında 0.122 değerine ulaşmıştır. Elde edilen bu endeks değerleri, Rusya’nın “Meyve ve Sebzeler” ürün ana grubunda rekabet gücüne sahip olmadığını göstermektedir.

Shelburne ve Pidufala (2006), çalışmalarında, 2004 yılı UN-COMTRADE verilerinden ve Balassa Endeksinden yararlanarak Bağımsız Ülkeler Topluluğu’nu oluşturan ülkelerin topluluk içerisinde ve küresel boyutta imalat sanayindeki rekabet gücünü ölçmüşlerdir. Çalışmada SITC Rev.2 ‘ye göre 05 kodlu “Meyve ve Sebzeler” ürün ana grubunda topluluk içerisinde 36.7, küresel piyasada ise 9.4 endeks değeri ile Moldova’nın bu ana ürün grubunda rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Moldova’nın küresel piyasada, SITC Rev.3’e göre 056 kodlu ürün grubunda 8.3; 057 ürün grubunda 14.8, 058 ürün grubunda 17.5 ve 059 ürün grubunda 21.7 endeks değerine sahip olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu bulgulara göre, Moldova için, topluluk içerisindeki endeks değerleri ise çok daha yüksek düzeyde çıkmıştır.

Karaalp (2011) çalışmasında, 1996-2008 dönemi WTO verilerinden ve içerisinde Balassa Endeksi’nin de bulunduğu çeşitli endekslerden yararlanarak, Türkiye’nin çeşitli sektörlerdeki uluslararası rekabet gücünü ölçmüştür. Türkiye tarım ürünleri sektörünün küresel piyasadaki rekabet düzeyini işaret eden endeks 1996 yılındaki 1.90 değerinden 2008 yılında 1.02 düzeyine; gıda sektörünün küresel piyasadaki rekabet düzeyini işaret eden endeks 1996 yılındaki 2.21 değerinden 2008 yılında 1.17 düzeyine gerilemiştir. Bu düşüşe karşın, endeks değerleri sözü edilen sektörlerde Türkiye’nin küresel piyasada rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Moldova’nın tarım ürünleri ve gıda sektörlerinde küresel piyasada sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlük 1996-2008 dönemi boyunca azalış eğilimi izlemiştir. Öte yandan, Moldova tarım ürünleri sektöründe sözü edilen

dönemde ortalama 5.00 civarında, gıda sektöründe ise ortalama 7.00 civarında endeks değerlerine sahip olduğu ve bu değerlere Türkiye'nin aynı dönemde elde etmiş olduğu endeks değerlerinin oldukça üzerinde seyrettiği gözlenmiştir. Ukrayna'nın tarım ürünleri ve gıda sektöründe küresel piyasada karşılaştırmalı üstünlüğünü işaret eden endeks değeri sözü edilen dönemde çok küçük miktarda da olsa artış kaydetmiştir. Beyaz Rusya'nın, tarım ürünleri ve gıda sektörlerinde küresel piyasada sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlük ise 1996-2008 dönemi boyunca azalış eğilimi izlemiştir.

Akgüngör vd. (2002) çalışmalarında, Türkiye İşlenmiş Meyve ve Sebze Sektörünün 1994-1997 döneminde Avrupa Birliği piyasasındaki rekabet gücünü içerisinde RCA endeksinin de bulunduğu çeşitli endekslerden yararlanarak ölçmüştür. Çalışmada, İspanya, Yunanistan ve Portekiz rakip ülkeler olarak belirlenmiş; Türkiye işlenmiş domateste rekabet gücüne sahip olmadığı; işlenmiş üzümde Portekiz ve İspanya'ya karşı, işlenmiş turuncgillerde ise Portekiz ve Yunanistan'a karşı rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özağ vd. (2003) çalışmalarında, Türkiye'nin yaş meyve (turuncgiller, üzüm) ve sebzenin(domates, soğan, patates) de içerisinde olduğu çeşitli tarım ürünlerinde 1995-1999 döneminde Avrupa Birliği piyasasındaki rekabet gücünü içerisinde RCA endeksinin de bulunduğu çeşitli endekslerden yararlanarak ölçmüştür. Sözü edilen dönemde, her iki ürün ana grubunda da Türkiye'nin yüksek rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Serin ve Civan (2008) çalışmalarında, Türkiye domates, zeytinyağı ve meyve suyu sektörlerinin 1995-2005 döneminde Avrupa Birliği piyasasındaki rekabet gücünü içerisinde RCA endeksinin de bulunduğu çeşitli endekslerden yararlanarak ölçmüştür. İspanya, İtalya ve Yunanistan rakip ülkeler olarak belirlenmiştir. Zeytinyağı sektöründe, Yunanistan Türkiye'ye karşı belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, Türkiye İtalya karşısında 1999 yılına kadar sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğü kaybetmiş ve 1999 sonrasında karşılaştırmalı üstünlük sürekli el değiştirmiştir. Domates sektöründe, Türkiye İspanya karşısında 1999 yılına kadar sahip olduğu rekabet gücünü 2000 yılında kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan, Yunanistan ve İtalya 1996 yılı dışında sözü edilen sektörde Türkiye'ye karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Meyve suyu sektöründe, Türkiye 1998 ve 1999 yılları dışında Yunanistan'a karşı; 2002 ve 2004 yılları dışında İtalya'ya karşı rekabet gücüne sahiptir. İspanya, 2000 yılından itibaren sözü edilen sektörde Türkiye'ye karşı rekabet gücüne sahiptir.

Fidan (2009) çalışmasında, Türkiye turuncgil sektörünün 1990-2003 döneminde AB-15 piyasasındaki rekabet gücünü TÜİK, FAO ve EUROSTAT verilerinde ve RCA, RTA endekslerinden yararlanarak ölçmüştür. Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz rakip ülkeler olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye limon ve greyfurt ürün gruplarında İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz'e karşı rekabet gücüne sahiptir.

Utkulu ve Seymen (2004) çalışmalarında, Gümrük Birliği sürecinin Türkiye'nin çeşitli sektörlerdeki rekabet gücü üzerindeki etkisini 1990-2003 dönemi DTM verilerinden ve RCA endeksinin çeşitli versiyonlarından yararlanarak ölçmüştür. Sözü edilen dönem, 1990-1995 ve 1996-2002 biçiminde iki alt dönem ayrılmış, Türkiye'nin 05 kodlu "Meyve ve Sebze" ürün grubundaki rekabet gücü Gümrük Birliği sonrasında (1996-2002) azalmıştır.

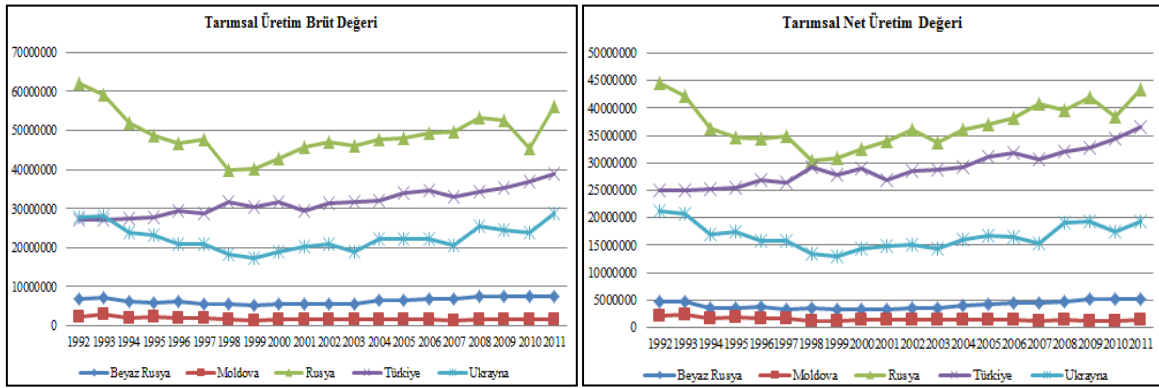
4 Tarım Sektörünün Genel Görünümü

SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkeler, tarım alanında büyük ölçekli ve devlete ait arazilerde kolektif üretim, ürün ve girdi ile ilgili kararların ve üretim hedeflerinin merkezi yönetim tarafından belirlenmesi gibi özellikleri SSCB'den miras olarak almışlardı (Lerman vd., 2004). Bu özelliklerin etkisiyle, 1990'lı yılların ilk yarısında tarımsal üretim keskin bir düşüş yaşamış, 1997 yılı sonrasında yapılan reformlar sonucunda tarımsal üretimin yeniden artmasını sağlamıştır (Lerman, 2008). Bu reformlar, toprak kaynaklarının yeniden yapılandırılması, mülkiyet haklarında ve arazi kullanım kalıplarında değişiklikleri içermekte, bu düzenlemelerle birlikte sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş hedeflenmiş, Moldova, Gürcistan, Ermenistan devlete ait tarım kuruluşlarından özel arazi sahipliğine hızlı bir biçimde geçmişlerdir (Lerman vd., 2004).

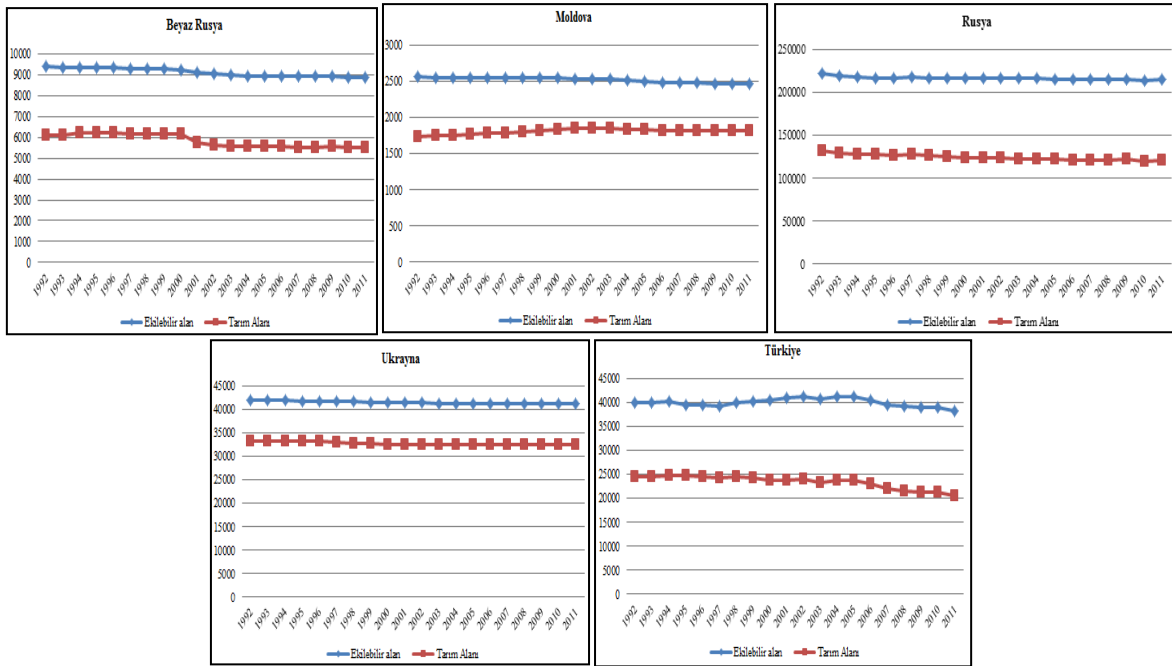
Grafik 1'de seçilmiş ülkelerin 1992 ve 2012 yılları arasındaki dönemde brüt ve net üretim değerleri verilmiştir. Grafik 1'den de izleneceği gibi 1999 yılına kadar gerek brüt gerekse net üretim değerleri düşüş eğilimi, yukarıda da işaret edildiği gibi, tarım sektörüne yönelik gerçekleştirilen reformlar sonucu 1999 yılından itibaren ise artma eğilimi göstermektedir. Ayrıca kişi başına düşen üretim de paralel bir görünüm sergilemektedir.

Grafik 2'de seçilmiş ülkelerin ekilebilir alanları ve tarım alanları verilmiştir. Grafikten de izleneceği gibi ele alınan dönemde tarımsal alanlarda dikkate değer bir değişim olmamıştır.

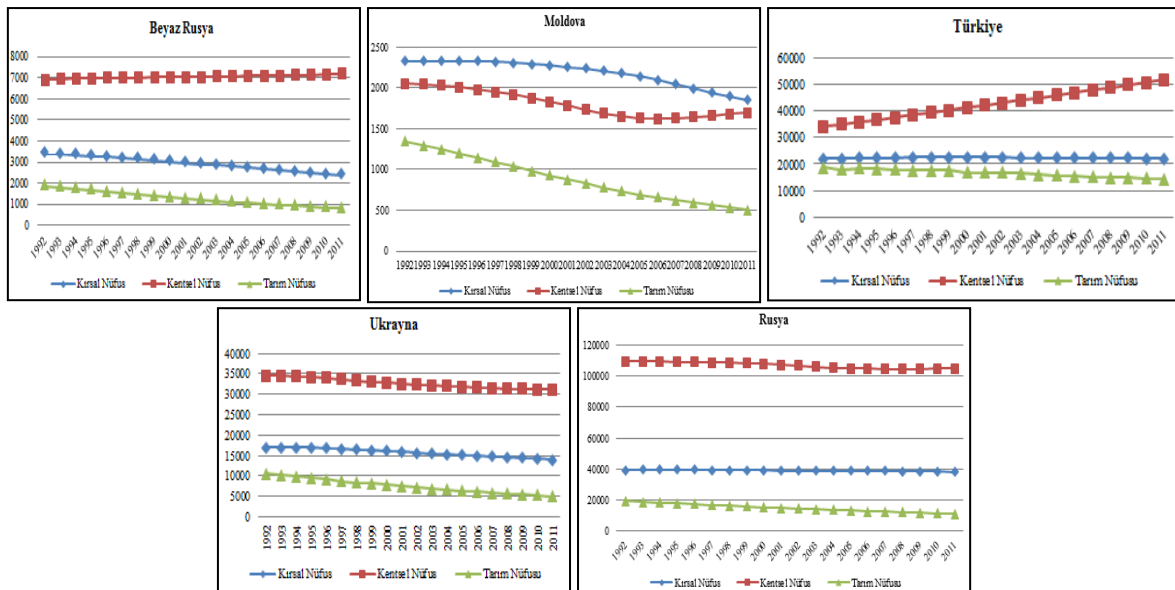
Grafik 3'de seçilmiş ülkelerde tarıma ilişkin demografik göstergeler yer almaktadır. Grafik'ten de izleneceği gibi ele alınan dönemde gerek kırsal gerekse tarımsal nüfusun mutlak olarak azaldığı dikkat çekmektedir. Böyle bir gelişmenin, zaman içinde ülke ekonomilerinin iktisadi gelişmelerine paralel olarak tarımın ekonomideki göreceli öneminin azalması yönündeki beklentilerle tutarlı olduğu söylenebilir.

Grafik 1: Seçilmiş Ülkelerde Tarımsal Üretim Brüt ve Net üretim Değerleri (Dolar, 1992-2011) *Kaynak:* FAOSTAT veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

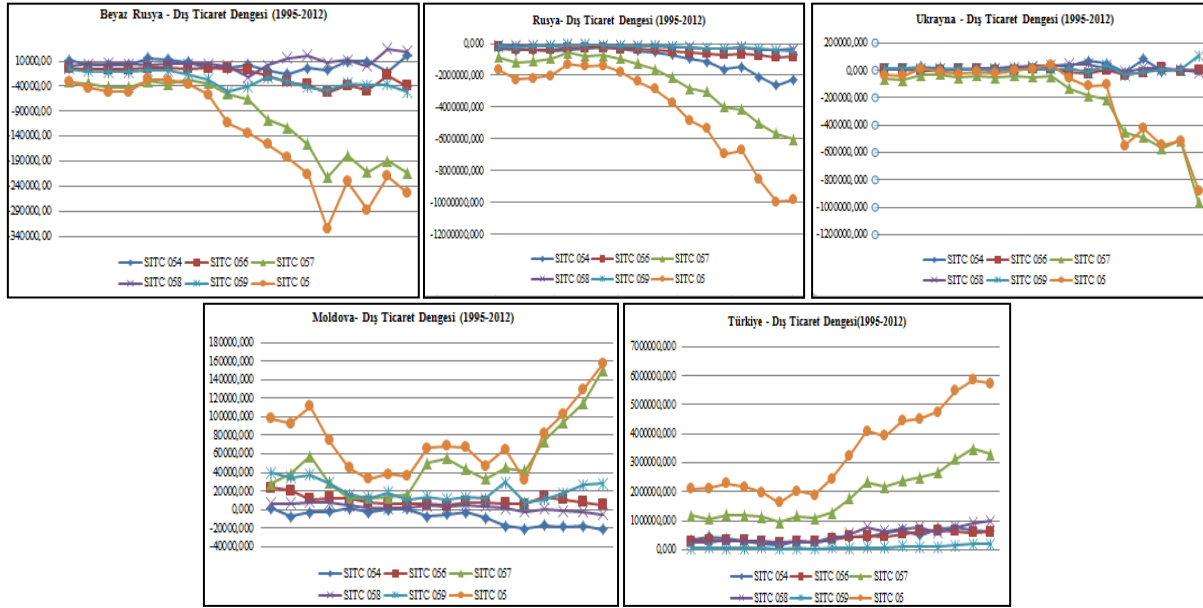

Grafik 2: Seçilmiş Ülkelerde Tarım Alanları (hektar, 1992-2011) *Kaynak:* FAOSTAT.

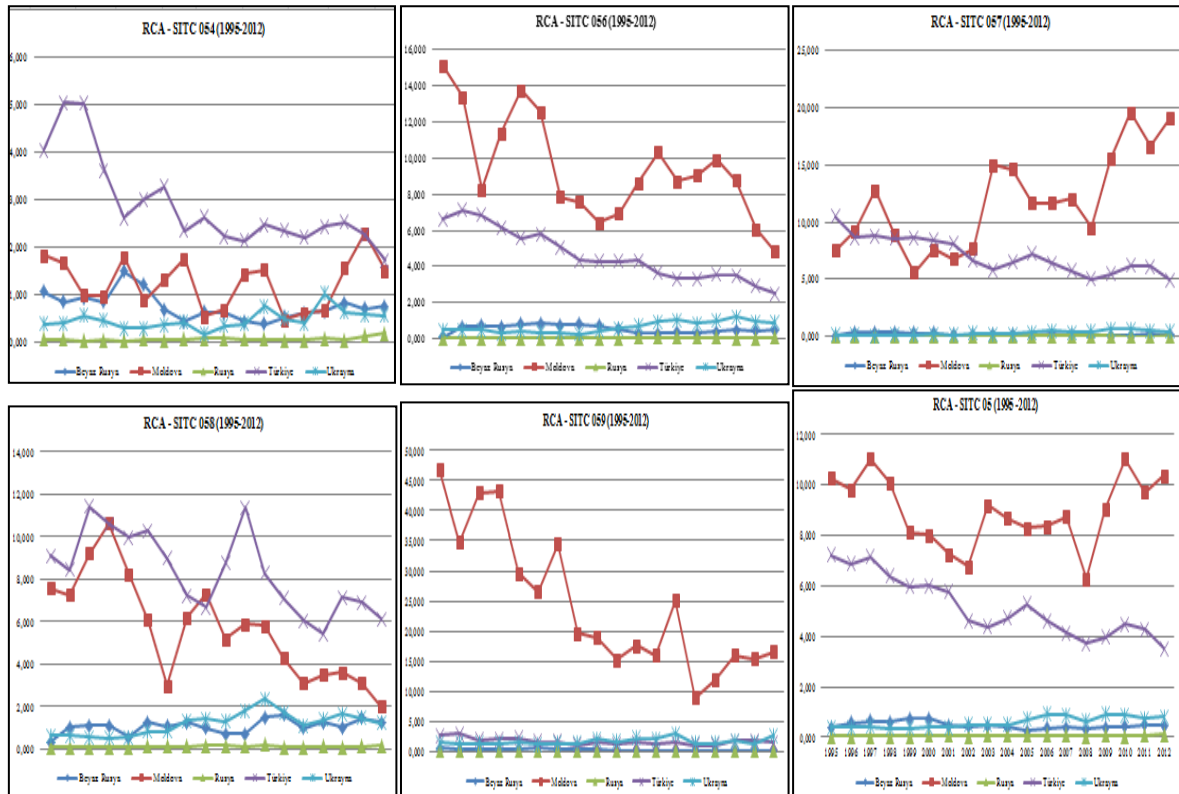

Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Tarıma İlişkin Demografik Göstergeler (1992-2011) *Kaynak:* FAOSTAT.

Grafik 4'de seçilmiş ülkeler itibariyle çalışma kapsamını oluşturan sebze ve meyve grubunda dış ticaret dengeleri verilmiştir. Grafiklerden de izleneceği gibi Türkiye ve Moldova (STIC 054 dışında) hariç diğer ülkeler ağırlıklı olarak net ithalatçı konumundadır.

Grafik 4: Seçilmiş Ülkelerde Sebze Meyve Grubunda Dış Ticaret Dengeleri (Dolar, 1995-2012) **Kaynak:** FAOSTAT veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Grafik 5: Seçilmiş Ülkelerde 1995-2012 dönemine ait RCA endeks değerleri **Kaynak:** UNCTAD veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5 Seçilmiş Ülkelerde Uluslararası Rekabet Gücü

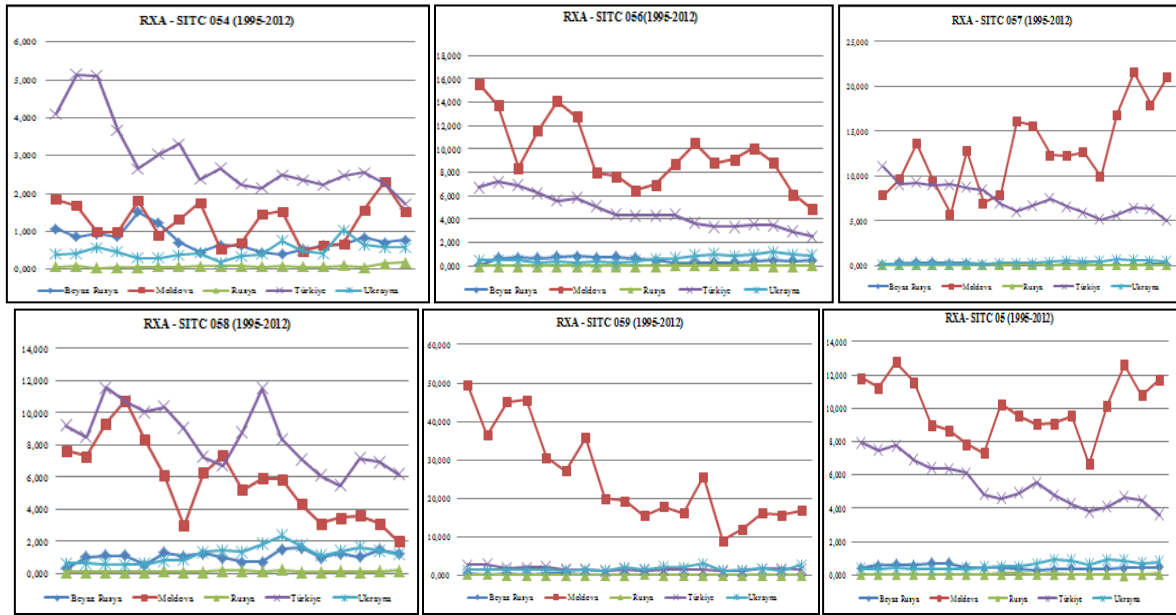
5.1 Yöntem ve Veriler

Çalışmada yöntem olarak, Bölüm 2.2.'de teorik altyapısına yer verilen RCA, RXA, RMP, RTA ve RC endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın veri setinde, UNCTAD veri tabanından 1995-2012 dönemine ait SITC Rev.3 kodlarına göre 05 (Meyve ve Sebzeler) ana ürün grubu ve bu ürün grubuna ait 054 (Sebzeler, kuru

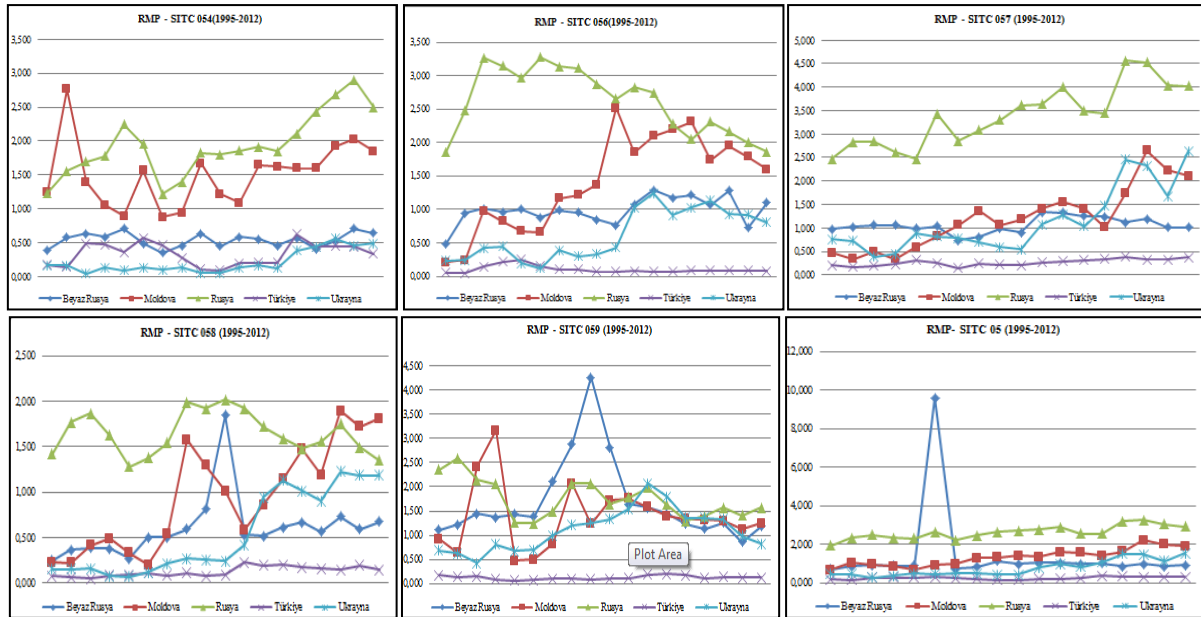
baklagiller vb.), 056(Kurutulmuş sebzeler, sebze unları ve müstahzarları), 057(Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler), 058(Sebze ve meyveden hazırlanmış konserveler), 059(Meyve suları, sebze suları) ürün gruplarına dair ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır.

5.2 Bulgular

RCA ve RXA değerlerine göre 059 ürün grubu dışında Türkiye ve Moldova diğer ülkelere oranla daha yüksek rekabet gücüne sahiptir. Türkiye 059 ürün grubunda Moldova'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Öte yandan, 05 ana ürün grubuna bakacak olursak, Türkiye'nin dönem başındaki RCA endeks değeri 7,22 düzeyinden 2012 yılında 3,5 düzeyine gerilemiştir. Türkiye'nin 05 ana ürün grubunda dönem başındaki RXA endeks değeri, 7,92 düzeyinden dönem sonunda 3,61 düzeyine gerilemiştir. Beyaz Rusya, Rusya ve Ukrayna'nın gerek RCA gerekse RXA değerleri dönem boyunca 1'in altında seyretmekte ve bu durumda söz konusu ülkelerin rekabet gücüne sahip olmadığına işaret etmektedir. Grafik 5 ve Grafik 6 incelendiğinde, RCA ve RXA endekslerinin 1995-2012 döneminde birbirine paralel trendlere sahip olduğu görülmektedir.

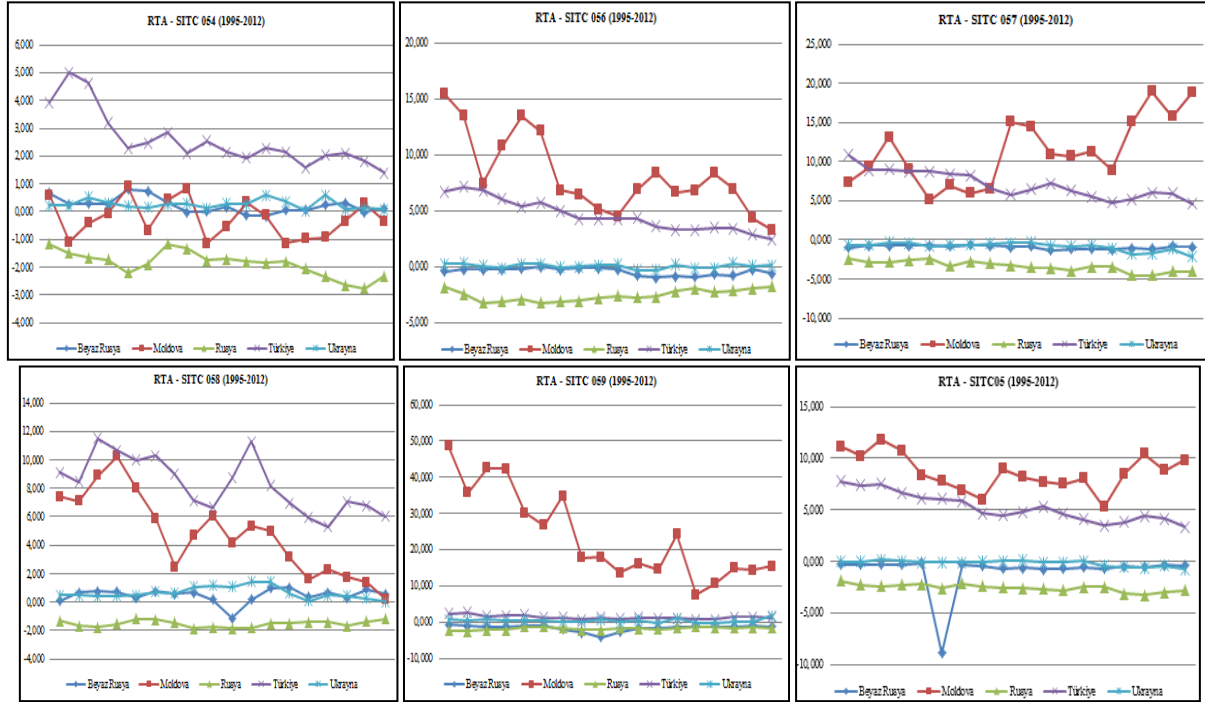

Grafik 6: Seçilmiş Ülkelerde 1995-2012 dönemine ait RXA endeks değerleri **Kaynak:** UNCTAD veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

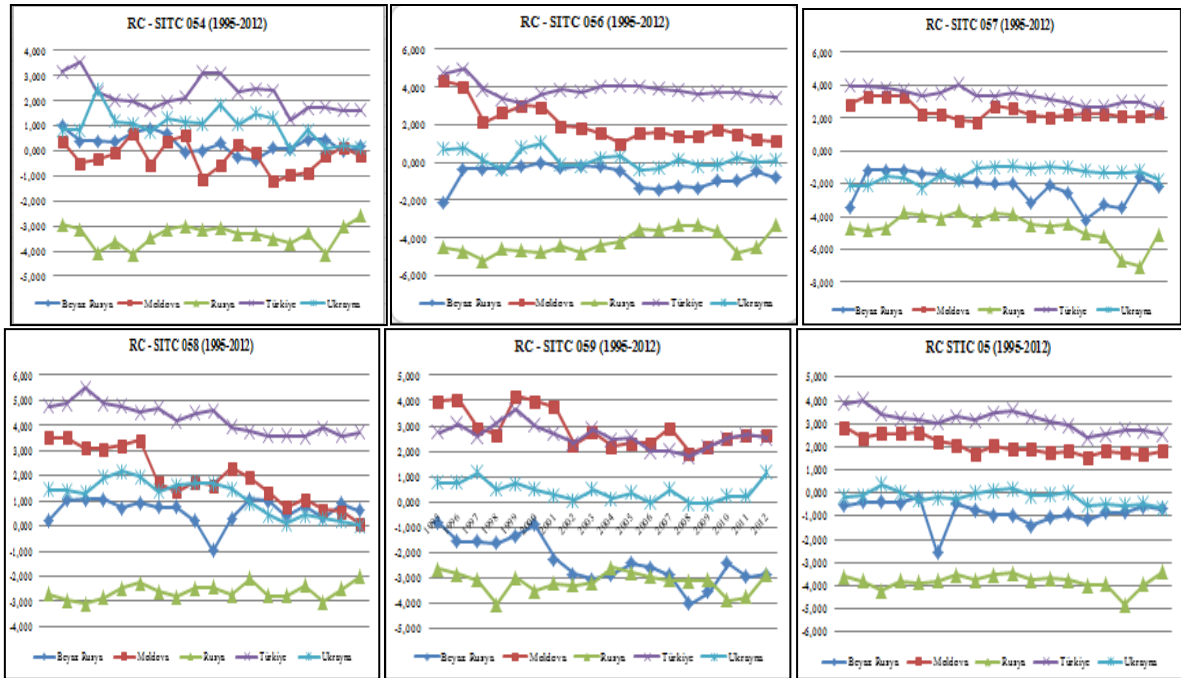

Grafik 7: Seçilmiş Ülkelerde 1995-2012 dönemine ait RMP endeks değerleri **Kaynak:** UNCTAD veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Grafik 7 incelendiğinde dönem boyunca Türkiye, gerek alt ürün gruplarında gerekse 05 ana ürün grubunda Türkiye'nin sahip olduğu RMP endeks değerleri 1'in altındadır ve bu durum Türkiye açısından rekabet avantajının olduğunu işaret etmektedir. Moldova'nın, 05 ana ürün grubunda dönem başında sahip olduğu RMP endeks değeri, 7,92 düzeyinden dönem sonunda 3,61 düzeyine gerilemiştir 0,7 düzeyindeyken 1996-2001 döneminde dalgalı bir trend seyretmiş, 2001 sonrasında ise RMP endeksi sürekli olarak 1'in üzerinde değer almıştır. Rusya, 05 ana ürün grubunda 1995-2012 döneminde ortalama 2,5 düzeyinde RMP endeks değerine sahiptir.

Grafik 8: Seçilmiş Ülkelerde 1995-2012 dönemine ait RTA endeks değerleri **Kaynak:** UNCTAD veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Grafik 9: Seçilmiş Ülkelerde 1995-2012 dönemine ait RC endeks değerleri **Kaynak:** UNCTAD veritabanı verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Grafik 8 incelendiğinde Türkiye 059 ürün grubu dışında gerek diğer ürün gruplarında gerekse 05 ana ürün grubunda yüksek RTA değerlerine sahiptir. Moldova 059 ürün grubunda dönem boyunca yüksek RTA değerlerine

sahiptir. 05 ana ürün grubunda Beyaz Rusya ve Rusya dönem boyunca negatif RTA değerlerinde sahiptir ve bu durum söz konusu ülkelerin rekabet gücüne sahip olmadığını işaret etmektedir. Moldova 059 ürün grubundaki yüksek endeks değerlerinin etkisiyle 05 ana ürün grubunda dönem ortalaması açısından daha yüksek endeks değerlerine sahiptir. Öte yandan 05 ana ürün grubunda Türkiye dönem başında sahip olduğu 7,76 düzeyinden dönem sonunda 3,33 düzeyine gerilemiştir.

Grafik 9 incelendiğinde ise Türkiye dönem boyunca gerek ürün gruplarında gerekse 05 ana ürün grubunda 1'in üzerinde RC değerlerine sahiptir ve bu durum Türkiye'nin rekabet gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir. Moldova 056, 057 ve 059 ürün gruplarında ve 05 aa ürün grubunda 1'in üzerinde RC değerine sahiptir ve bu durum Moldova'nın rekabet gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir. Moldova'nın 054 ve 058 ürün gruplarında ise sahip olduğu RC değerleri dalgalı bir seyir izlemektedir. 05 ana ürün grubunda dönem boyunca Rusya ve Beyaz Rusya negatif RC değerlerine sahiptir ve bu durum söz konusu iki ülkenin rekabet gücüne sahip olmadığına işaret etmektedir.

6 Sonuç

SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkeler, bağımsız devlet olma özelliklerini kazanma, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinin getirdiği sorunlar, tarım alanında büyük ölçekli ve devlete ait arazilerde kolektif üretim ve gerçekleştirilen reformlarda yapılan hatalar sonucunda büyük üretim düşüşleri yaşanmıştır. 1990'lı yılların ilk yarısı iktisadi reformların gerçekleştirilmesinden çok iktisadi krizle mücadele yılları olmuş, bu dönemde tarımsal üretimde keskin bir gerileme yaşanmıştır. 1997 yılı sonrasında yapılan reformlar sonucunda tarımsal üretimin yeniden artması sağlanmış, Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer komşu ülkeler arasındaki gıda piyasasının genişlemesi, üye ülkelerin üretim ve ihracat konusunda ivme kazanmasını sağlayacak ölçüde geniş topraklara sahip olunması, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde tarımın başat rol oynaması sonucunu doğurmuştur. Buradan hareketle, 1990'lı yılların ikinci yarısından 2012 yılına kadar olan süreci kapsayan çalışmamızda, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan seçilen Beyaz Rusya, Moldova, Rusya ve Ukrayna'nın yanı sıra Türkiye eklenerek söz konusu ülkelerin Meyve ve Sebze ana ürün grubunda dünya piyasasındaki rekabet düzeyi çeşitli endeksler yardımıyla ölçülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, Moldova ve Türkiye diğer ülkelere oranla söz konusu ana ürün grubunda daha yüksek rekabet avantajına sahiptir. RCA ve RXA değerleri incelendiğinde, Türkiye dönem başında daha yüksek rekabet avantajına sahipken, dönem sonunda sahip olduğu rekabet avantajının azaldığı görülmektedir. RMP endeks değerlerine göre, Türkiye daha düşük düzeyde ithalata maruz kalırken, rakibi olarak ifade edebileceğimiz Moldova'nın yüksek RMP değerleri söz konusu ülkenin daha yüksek düzeyde ithalata maruz kaldığına işaret etmektedir. Tüm endeks değerleri birlikte değerlendirildiğinde Ukrayna, Beyaz Rusya ve Rusya'nın rekabet açısından dezavantajlı durumda olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ahrend, Rudiger, 2006. "Russian Industrial Restructuring: Trends in Productivity, Competitiveness and Comparative Advantage", *Post-Communist Economies*, **Vol.18**, No.3, pp.277-295.
- Aiginger, K., 1998. "A framework for evaluating the dynamic competitiveness of countries", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol. 9, No. 2, ss.159-188.
- Akgüingör, Sedef, Barbaros R. Funda, and Kumral, Neşe, 2002. "Competitiveness of the Turkish Fruit and Vegetable Processing Industry in the European Union Market", *Russian and East European Finance and Trade*, **vol.38**, no.3, May-June 2002, pp.34-53.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar 2004. **Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, Rekabet Dizisi:2**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Balassa, Bela, 1989. **Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development**, Harvester Wheatsheaf, New York.
- Cooper, Julian, 2006. "Can Russia Compete in the Global Economy?", *Eurasian Geography and Economics*, **47**, No. 4, pp.407-425.
- Fagerberg, Jan (1988), "International Competitiveness", *The Economic Journal*, Vol. 98, No. 391 (Jun., 1988), ss. 355-374
- FAOSTAT, 2013, <http://faostat.fao.org/site/342/default.aspx>
- Fidan, Halil, 2009. "Comparison of Citrus Sector Competitiveness between Turkey and EU-15 Member Countries", *HortScience*, **44**(1): 88-93.
- Freinkman, Lev, Polyakov, Evgeny and Revenco, Carolina, 2004. "Trade Performance and Regional Integration of the CIS Countries", *World Bank Working Paper No.38*.
- Froberg, Klaus and Hartmann, Monika, 1997. "Comparing Measures of Competitiveness", *Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe Discussion Paper*, **No:2**.

- Karaalp, H. Simay, 2011. “Competitiveness of Turkey in Eurasia: A Comparison with CIS countries”, *China-USA Business Review*, **Vol.10**, No.9, pp.727-744.
- Kibritçioğlu, A., 1996, “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım”, *Verimlilik Dergisi*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1996/3
- Landau R., 1992. **Technology, Capital, Formation and U. S. Competitiveness**, ed. B. G. Hickman. New York: Oxford University Press. içinde R. W. Harrison ve P. L. Kennedy (1997), “A Neo classical Economic and Strategic Management Approach To Evaluating Global Agribusiness Competitiveness”
- Lerman, Z., C. Csaki and G. Gershon Feder (2004). “Evolving Farm Structures and Land Use Patterns in Former Socialist Countries”, *Quarterly Journal of International Agriculture* **43**, No.4: 309-335.
- Lerman, Zvi, 2008. “Agricultural Recovery in the former Soviet Union: an Overview of 15 years of land reform and farm restructuring”, *Post- Communist Economies*, **20:4**, 391-412
- Markusen, J. R., 1992, “Productivity, Competitiveness, Trade performance and real Income: The Nexus Among Four Concepts”, Minister of Supply and Services, Canada
- Özağ, Filiz, Öztürk, Fahriye ve Kaya, Semiha (2003). **İktisat Seçme Yazılar** içinde ed. Şiir Yılmaz, Hakan Çermikli, Ankara “Türkiye Tarım Sektörünün Avrupa Birliği (AB) Tarım Ürünleri Karşısındaki Uluslararası Rekabet Gücü (URG)” ss.383-408.
- Porter, E. Michael, **The Competitive Advantage of Nations**, Macmillan Press, London, 1990.
- Serin, Vildan and Civan, Abdülkadir, 2008. “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey towards the EU”, *Journal of Economic and Social Research*, **10(2)** 2008, 25-41.
- Shelburne, Robert C. and Pidufala, Oksana, 2006. “Evolving Trade Patterns in the CIS: The Role of Manufacturing”, *United Nations Economic Commission for Europe Discussion Paper Series*, **No. 2006.2**.
- UNCTAD, 2013, Trade Structure by parter, product or service-category, <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>
- Utkulu, Utku ve Seymen, Dilek, 2004. “Trade, Competitiveness and Revealed Comparative Advantage: Evidence for Turkey towards the EU”, *ETSG (European Trade Study Group) Sixth Annual Conference*, Nottingham, 9-11 September 2004.
- Vollrath, Thomas L., 1991. “A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, **127**, 265–279.